

Wiktor Rudolf Ormicki (1898–1941)

Wiktor Ormicki był jednym z najzdolniejszych polskich geografów w okresie międzywojennym. Jest symbolem męczeństwa polskich uczonych prześladowanych przez Niemców w czasie II wojny światowej, męczeństwa zapoczątkowanego przez Sonderaktion Krakau 6 listopada 1939 roku, kiedy to aresztowano 183 uczonych krakowskich uczelni, a przede wszystkim Uniwersytetu Jagiellońskiego. Urodził się w rodzinie żydowskiej 1 lutego 1898 roku w miejscowości Staroniwa, obecnie przedmieściu Rzeszowa. Jego ojcem był Fryderyk Wilhelm Nussbaum, a matką Salomea z domu Ameisen. Ojciec Wiktora był doktorem praw i pracował jako urzędnik kolejowy. Za czasów austriackich był starszym komisarzem w dyrekcji C.K. Austriackich Kolei Państwowych w Krakowie, a po odzyskaniu przez Polskę niepodległości objął stanowisko radcy prawnego w Polskich Kolejach Państwowych. Wiktor Nussbaum w 1904 roku został wysłany do Szkoły Wydziałowej im. św. Mikołaja w Krakowie. W 1908 roku rozpoczął naukę w III Państwowym Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie. Pobierał nauki w gimnazjum sprofilowanym na nauczanie w kierunku klasycznym. W 1916 roku zakończył naukę na poziomie gimnazjalnym egzaminem maturalnym. Uzyskał świadectwo dojrzałości z wyróżnieniem 6 maja 1916 roku. Tuż po zakończeniu nauki w gimnazjum został 10 maja wcielony do armii austriackiej. Po kilku miesiącach służby trafił do szkoły oficerskiej w Opawie i zo-

stał wysłany na front rosyjski, a później na front włoski. Po zakończeniu wojny wrócił do Krakowa. 26 listopada 1918 roku immatrykułował się na semestr zimowy 1918/1919 roku na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jeszcze w tym samym miesiącu wstąpił jednak do tworzącej się armii polskiej jako podporucznik. Uznał, że zagrożenie odradzającej się Ojczyzny jest bardzo duże, i wziął udział w walkach w obronie Lwowa, a także w walkach na Polesiu. W czasie urlopu spędzanego w Krakowie w 1921 roku poznał profesora geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Ludomira Sawickiego, który wyjeżdżał na badania terenowe na Polesie, gdzie stacjonował W. Ormicki. Znajomość ta zmieniła życie W. Ormickiego, wówczas jeszcze W. Nussbauma. Zafascynował się geografią. 31 marca 1922 roku złożył dymisję z wojska i 12 kwietnia wpisał się ponownie w poczet studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, tym razem na Wydział Filozoficzny, kierunek – geografia. W okresie od października 1922 roku do końca 1923 roku pracował jako wolontariusz w Instytucie Geograficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1 grudnia 1923 roku został zatrudniony na stanowisku młodszego asystenta L. Sawickiego w Instytucie Geograficznym. Jednocześnie studiował w Instytucie Pedagogicznym, by zdobyć uprawnienia pedagogiczne. W trakcie zajęć w Instytucie Geografii zgłębiał zagadnienia związane z geologią, statystyką i ekonomią. Uczestniczył w zajęciach wybitnych ówczesnych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego: Jerzego Smoleńskiego i Władysława Szajnochy. Reskryptem z dnia 12 listopada 1924 roku uzyskał potwierdzenie zmiany nazwiska z Nussbaum na Ormicki. 24 listopada tegoż roku ożenił się z Marią Ireną z Czapczyńskich (1900–1984), koleżanką ze studiów. Jako asystent przygotowywał rozprawę doktorską. W 1926 roku zakończył pisanie rozprawy doktorskiej z zakresu geografii gospodarczej (*Eksport drewna w górnym dorzeczu Dunajca i Popradu*). Jej recenzentami byli prof. W. Kumaniecki i prof. J. Smoleński, a opiekunem prof. L. Sawicki. Po zdaniu egzaminów doktorskich z filozofii, a następnie egzaminu z geografii, geologii i statystyki przed komisją złożoną z prof. W. Kumanieckiego, J. Smoleńskiego i W. Szajnochy 30 czerwca 1926 roku został promowany na doktora filozofii. W tym samym roku doktorat z geografii uzyskała także M.I. Ormicka. Pod kierunkiem L. Sawickiego napisała rozprawę *Aparat komunikacyjny województwa krakowskiego*.

Jako asystent L. Sawickiego, a wcześniej jako student, W. Ormicki brał intensywny udział w życiu środowiska geograficznego. Był członkiem Koła Geografów Studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wygłaszał wówczas referaty z zakresu geografii gospodarczej. W 1923 roku wszedł w skład Zarządu Krakowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Geograficznego. L. Sawicki wprowadził go jako współredaktora do redakcji „Wiadomości Geograficznych”. Po śmierci L. Sawickiego w 1928 roku stał się faktycznym redaktorem tego cenionego pisma geograficznego, będącego organem Krakowskiego Od-

działu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W roku 1926 zorganizował wraz z prof. J. Smoleńskim ekspedycję na Kresy Wschodnie Rzeczypospolitej. Jego zainteresowania tymi ziemiami zaowocowały tym, że wraz z prof. J. Smoleńskim w latach 1927–1930 współredagował „Rocznik Wołyński”. Pismo to miało pobudzać aktywność miejscowych badaczy oraz zainteresowanie tym regionem Polski obywateli Rzeczypospolitej. Prof. L. Sawicki w 1926 roku zorganizował wyprawę geograficzną na Polesie, Wileńszczyznę, Wołyń i Podole. Odbывała się ona w okresie od 20 marca do początku maja. Nadał jej nazwę pierwszej wyprawy „Orbis”. Krakowscy geografowie, etnograf Kazimierz Moszyński i geolog Stanisław Wołosowicz wyruszyli na nią specjalnie zaprojektowanym samochodem terenowym nazwanym „Orbis”, który został przygotowany przez fabrykę samochodów Renault. Auto było wyposażone między innymi w laboratorium oraz łódź. W wyprawie „Orbis” wziął udział także W. Ormicki. W 1927 roku aktywnie uczestniczył w organizowaniu 2. Zjazdu Geografów i Etnografów Słowiańskich u boku prof. L. Sawickiego, sekretarza generalnego zjazdu. Zjazd ten odbył się w tak zwanej okrężnej formie – w kilku miastach w dniach 1–11 czerwca 1927 roku. 3 października 1928 roku zmarł prof. L. Sawicki, mistrz i najbliższy współpracownik W. Ormickiego. Stało się to wkrótce po jego powrocie z wyprawy na Bałkany, w czasie której zapadł na nieustaloną wówczas chorobę. Po śmierci prof. L. Sawickiego prowadzone przez niego zajęcia w Instytucie Geograficznym przejęli W. Ormicki i Wołodimir Kubijowicz, których losy w czasie II wojny światowej okazały się całkowicie odmienne. Pierwszy zginął zamordowany przez Niemców, drugi ściśle z nimi współpracował. Na seminarium z geografii ogólnej przejętym po śmierci mistrza W. Ormicki oznajmił studentom, że nic w zwyczajach i toku postępowania nie zostanie zmienione i seminarium będzie prowadzone tak, jak robił to prof. L. Sawicki. W. Ormicki intensywnie pracował i przygotowywał się do uzyskania habilitacji. 1 października 1926 roku został mianowany starszym asystentem w Instytucie Geograficznym UJ. Od 1928 roku opracowywał bibliografię geograficzną. Przygotował do druku trzy tomy tego niezwykle cennego wydawnictwa. Bibliografia obejmująca okres 1928–1935 została wydana w latach 1935–1936.

W 1929 roku ukazała się drukiem praca W. Ormickiego *Życie gospodarcze Kresów Wschodniej Rzeczypospolitej Polskiej* jako zeszyt 11 Prac Instytutu Geograficznego UJ. Rozprawa ta stała się podstawą jego przewodu habilitacyjnego. W przewodzie tym recenzentami dzieła W. Ormickiego byli prof. J. Smoleński i ekonomista prof. Adam Heydl, który sympatyzował z Narodową Demokracją. Poglądy polityczne prof. A. Heydla nie wpłynęły ani na ocenę pracy, ani na przebieg kolokwium habilitacyjnego, które odbyło się 1 lipca 1930 roku. 2 lipca W. Ormicki wygłosił wykład habilitacyjny *Ważniejsze zagadnienia geografii agrarnej w Polsce*. Jak na ówczesne stosunki

habilitacja W. Ormickiego stosunkowo szybko została zatwierdzona przez Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego, bo już 25 listopada 1930 roku został on mianowany docentem geografii gospodarczej UJ. Stanowisko adiunkta uzyskał dopiero w 1935 roku. Za książkę *Życie gospodarcze Kresów Wschodnich* oraz za całokształt badań nad gospodarką i geografją Kresów Wschodnich otrzymał nagrodę Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej. 1 lutego 1935 roku uzyskał nominację na stanowisko adiunkta w Instytucie Geograficznym UJ. Na posiedzeniu Rady Wydziału Filozoficznego w 1939 roku na wniosek prof. J. Smoleńskiego powołano komisję w sprawie nadania W. Ormickiemu profesury. Jerzy Smoleński uzasadnił ten wniosek dorobkiem naukowym, wielkim zaangażowaniem w sprawy gospodarki narodowej, szeroką działalnością dydaktyczną i popularyzatorską w zakresie geografii. Przewodniczącym komisji profesorskiej został ówczesny dziekan, prof. Władysław Konopczyński, a w jej skład wchodził prof. Adam Krzyżanowski, Jan Nowak i J. Smoleński. 15 czerwca 1939 roku komisja jednomyślnie wystąpiła do Rady Wydziału o nominację profesorską dla W. Ormickiego. Niestety, wybuch wojny nie pozwolił na ukończenie wszczętej procedury. Wszystko wskazywało na to, że zakończyłaby się ona pomyślnie.

Wiktor Ormicki popularyzował znajomość geografii. W 1925 roku na Uniwersytecie Ludowym im. A. Mickiewicza w Krakowie zorganizował i wygłosił cykl wykładów z zakresu geografii. W artykule z 1928 roku *Zadania nauczyciela w szkole średniej w świetle obserwacji zebranych na proseminarium Geogr[aficznym] UJ* wskazał na rolę popularyzacji geografii wśród uczniów szkół średnich i ich rolę w uświadamianiu obywatelskim młodzieży. W 1930 roku zorganizował kurs dla nauczycieli geografii w szkołach powszechnych na Wołyniu, na którym nauczyciele akademicy z Uniwersytetu Jagiellońskiego wykładali zagadnienia z zakresu dziejów literatury polskiej, etnografii, geografii, botaniki i zoologii. Wiktor Ormicki wygłosił wówczas wiele wykładów z zakresu życia gospodarczego. Podobne kursy (choć w skromniejszym zakresie) prowadził dla nauczycieli w Małopolsce. W 1930 roku w „Roczniku Wołyńskim” opublikował rozprawkę – przewodnik metodyczny dla osób prowadzących regionalne badania – *Samodzielne badania geograficzne na prowincji. Zarys metodologiczny i bibliograficzny*. Z wykładami i prelekcjami starał się dotrzeć także do Polaków mieszkających poza granicami kraju. 25 marca 1928 roku po wykładzie w Bytomiu został pobity przez niemiecką bojówkę. Działal w ruchu krajoznawczym i popularyzował wśród krajoznawców zagadnienia geografii gospodarczej. Prowadził odczyty i wykłady dla członków Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Towarzystwa Krajoznawczego. Sprawy związane z geografją gospodarczą i demografią popularyzował w najsprawniejszym wówczas środku masowego przekazu, jakim było radio. Prowadził pogadanki radiowe na tematy związane z geografją.

Poza Uniwersytetem Jagiellońskim W. Ormicki był do 1927 roku związany z Wolną Wszechnicą Polską w Warszawie, gdzie prowadził wykłady z geografii. W latach 1927–1931 w Instytucie Pedagogicznym w Katowicach prowadził Pracownię Geograficzną i wykładał geografę. Od 1933 roku związał się także z Wyższą Szkołą Handlową w Krakowie, która przekształciła się w Uniwersytet Ekonomiczny. Wyjeżdżał z wykładami na inne uniwersytety. Od 1936 roku prowadził co roku 10-dniowy cykl wykładów z geografii gospodarczej. W roku akademickim 1938/1939 geografę gospodarczą wykładał na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie.

Najważniejszym polem badawczym W. Ormickiego była geografia gospodarcza w jej bardzo różnorodnych zakresach: od zagadnień ekonomicznych w skali makro po demografię w skali niewielkiego obszaru geograficznego. W dziedzinie demografii poruszał między innymi wstydliwy, a niezwykle ważny wówczas problem narodzin dzieci nieślubnych. Zajmował się możliwościami emigracji ludności żydowskiej z Polski, a w połączeniu z tym procesem ze zmianami struktury wyznaniowej na tle demograficznym. W 1935 roku ogłosił artykuł o kwestii obecnie kompletnie nieznannej, a mianowicie o strukturze demograficznej wychodźstwa sezonowego z Wileńszczyzny na Łotwę w poszukiwaniu pracy. Zwracał uwagę na rolę geografii rolniczej w planowaniu obrony państwa jako komponentu związanego z możliwościami militarnymi Polski. Tego typu analizy są zwykle prowadzone w różnych dziedzinach gospodarki przez sztaby generalne wojska.

Pod względem geograficznym w badaniach W. Ormickiego przeważała problematyka Kresów Wschodnich. Pisał między innymi o uprzemysłowieniu w latach 30. tej części państwa polskiego i o tym, co z tego wynikało dla rozwoju Polski. Najwięcej swoich prac poświęcił Wołyniowi, ziemi, którą wraz z prof. L. Sawickim wielokrotnie zwiedzał, obszarowi, na którym prowadził badania gospodarcze i demograficzne.

W kręgu zainteresowań badawczych W. Ormickiego znajdowało się również Podhale. Pisał o eksporcie drewna z tego obszaru, o gospodarczej roli spławu tego surowca Dunajcem.

Wraz z zagadnieniami związanymi z geografią rolnictwa W. Ormickiego interesował także problem reformy rolnej, wynikający według niego z wadliwej struktury własnościowej w polskim rolnictwie. W 1936 roku wraz z M. Wesołowską opublikował rozprawę *Struktura zawodowa ludności rolniczej w Polsce*.

6 listopada 1939 roku został zaproszony przez okupacyjne władze niemieckie na wykład sturmbannführera SS Brunona Müllera. Zaproszenie to było pułapką. Wraz ze 182 uczonymi z Uniwersytetu Jagiellońskiego i innych uczelni Krakowa został aresztowany i osadzony w więzieniu przy ul. Monte-lupich w Krakowie, a następnie w więzieniu we Wrocławiu. We wrocławskim

więzieniu W. Ormicki wygłosił dwa wykłady: 21 listopada 1939 roku – *Kolonizacja włoska w Libii*, a 25 listopada – *Problem kolonizacji wewnętrznej w Polsce*. Z Wrocławia aresztowani przez Niemców uczeni zostali przewiezieni do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen. Kilkunastu starszych wiekiem profesorów w wyniku szykan i nieludzkich warunków bytowych zmarło, a wśród nich dyrektor Instytutu Geograficznego prof. J. Smoleński. Po jego śmierci 5 stycznia 1940 roku w Sachsenhausen profesorowie zorganizowali akademię ku czci zamęczonego uczonego i dyrektora. Postać J. Smoleńskiego wspominali wówczas Stanisław Leszczycki, Michał Siedlecki, Ignacy Chrzanowski, Tadeusz Banachiewicz oraz W. Ormicki. Na początku lutego 1940 roku z obozu w Sachsenhausen zwolniono 101 więźniów. Wśród nich, niestety, nie było W. Ormickiego. Został on przewieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau, w którym znalazł się 1 lub 2 marca 1940 roku. Według relacji współwięźniów cieszył się ich wielkim szacunkiem i autorytetem. Zyskał nawet szacunek Niemców ze względu na swoją wiedzę i postawę. Był jednym z nielicznych uczonych, których nie zwolniono z obozu, mimo że skończył 40 lat. Z notatki przedstawiciela Urzędu Spraw Zagranicznych przy Generalnym Gubernatorze w Krakowie wynika, że 15 lutego 1940 roku Niemcy nie byli świadomi żydowskiego pochodzenia W. Ormickiego, a w urzędzie gubernatora Franka nie wiadano, z jakich powodów wraz z innymi dziewięcioma profesorami nie powrócił do Krakowa. Tragiczny dla W. Ormickiego moment nastąpił w obozie koncentracyjnym w Dachau, kiedy to – według relacji współwięźniów – przyznał się Niemcom, że z pochodzenia jest Żydem. Stało się to w marcu 1940 roku, już bowiem 3 kwietnia tegoż roku w notatce dotyczącej starań o uwolnienie prof. Kazimierza Piwarskiego W. Ormicki (z Joachimem Metallmannem) został wymieniony jako nie-Aryjczyk. Znalazła się tam także uwaga, że „trudno coś dla nich uczynić”. Po włączeniu do karnej kompanii 16 sierpnia 1940 roku W. Ormicki został wywieziony do obozu Mauthausen-Gusen. Z relacji współwięźniów zebranych po zakończeniu wojny wynika, że był on człowiekiem o niezłomnej postawie i wielkim autorytecie wśród społeczności obozowej. Został zamordowany przez Niemców w nocy z 17 na 18 września 1941 roku. Według oficjalnej wersji śmierci, jaką M.I. Ormickiej przekazali Niemcy, jej mąż zmarł z powodu niewydolności serca.

Bibliografia

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF 121; WF II 504; SII 619; Z. Figlewicz, *Wiktor Rudolf Ormicki (1889–1941)*, „Przegląd Geograficzny” XIX, 1945/1946, s. 45–51; S. Staroń, *Materiały Wiktora Ormickiego*, „Biuletyn Archiwum PAN” VIII, 1965, s. 55–78; Z. Rzepa, *Ormicki Wiktor Rudolf, Polski słownik biograficzny*, t. 24, s. 246–248; A. Jelonek, *Wiktor Ormicki (1898–1941)*, [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi*, pod red. A. Zemanek, Kraków 2000, s. 367–375; A. Jackowski, I. Sołjan, *Z dziejów geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (XV–XXI wiek)*, Kraków 2009.